

Драгана Бошковић
Нови Саг

НА МАРГИНАМА

Сава Дамјанов, *Апокрифна историја српске [пост]модерне*,
Службени гласник, Београд, 2008.

Историја каже да је Достојевски исписао свој роман „Записи из мртвог дома“ о робијању у Сибиру на маргинама тада, тамо једине дозвољене књиге – Новом Завету. Многи су писали и стварали на маргинама неких других дела, понукани нечијим туђим идејама, или једноставно бележили неку врсту коментара, луцидног дијалога са књигом у рукама. Мало је, међутим, оних који су писали о маргинама, односно о онима на маргинама, из простог разлога да се и они не би нашли на поменутој периферији историје. Па ипак, проф. Сава Дамјанов као да одолева традицијском конформизму не само у свом уметничком стваралаштву, већ и у домену својих књижевно-теоријских и књижевно-историјских истраживања. Ревалоризација неких стваралаца и/или дела који су таворили по маргинама историје српске књижевности (Милован Видаковић, Ђорђе Марковић Кодер, Драгутин Илић, приповетка „Вечност“ Јанка Веселиновића и др, ревитализација теоријско-поетичких исходишта неких српских писаца и жанровских атрибуција њихових опуса (симболизам Лазе Костића, језикотворство Кодера, фантастика предромантизма, нови аспекти *ars poetica*-е српског класицизма) су само неки од искорака из добро утабаних *шокова српске књижевности*.

Користећи прилику да у књижевно-историјским огледима увек проговори и о актуелном стању српске књижевности као неизоставној карици традицијског ланца српске писане речи, Дамјанов је сходно томе своје студије и есеје ове *Апокрифне историје* поделио у два одељка: *Читање нове традиције* и *Ново читање традиције*. Осим њему својствене игре речима, Дамјанов овим насловима поглавља упућује и на обрнути рецепцијски код тумачења и проучавања књижевности. Анахроним позиционирањем поглавља (наиме, први одељак се бави пропитивањем савремене књижевне проблематике), аутор нам отвара и другу могућност приступа историји (читања) књижевности.

Наиме, савремена књижевност се не мора посматрати само као наставак претходне стваралачке традиције, већ се књижевно наслеђе може *изнова читати* из визуре савремене поетике (најилустративнији пример је есеј „Како би Венцловић читао Павића?“¹). Оваква полазна тачка коју Сава Дамјанов нуди за другачије читање историје (а за образованог читаоца самим тим и превредновање) *јест* субверзивног карактера, иако су неки критичари то покушали да оспоре. Наиме, хронологија, линеарност и конформизам доминантне перспективе проучавања и читања књижевности свакако *није обавезујућа* за савременог читаоца/проучаваоца, који у 21. веку постаје све захтевнији и образованији. Текст *се нуди* читаоцу, а не *намеће* као готов, завршен, омеђен и коначан. Тумачење текста стога јесте ARS COMBINATORIA коју Дамјанов заговара: умеће да се понуђено комбинује, умрежава са читалачким искуством, реконектује са неким другим текстовима, дијахронијски и/или синхронијски уланчава са епохама, трендовима и поетикама, у зависности од „уживаоца текста“. Писац нам показује да слобода читања и тумачења књижевности може бити исто тако креативна игра као и само писање. Дамјанов предлаже (значи, *пови*) другачији приступ *читању традиције* са становишта проучаваоца књижевности, а не само на фону читаоца белетристике, и то је оно што је уистину новина. Роденов *Мислилац* посматран с леђа може изгледати као човек који скрушен, неутешно плаче.

У прилог томе иде и ревитализација појединих стваралаца из историје српске књижевности, који од своје епохе (читај, и критике) нису били благонаклоно примљени или чак уопште схваћени, те су често због тога били скрајнути. Међутим, даљи развој српске књижевности и отварање нових традиција им је омогућило интеграцију у те нове токове; односно, време је показало да су маргиналци били у ствари претече нових традиција. Управо са тог апспекта, Дамјанов заговара превредновање неких стваралаца: „Водећи представници теорије рецепције једнодушни су у схватању да свака епоха, свака стилска формација, односно књижевни правац, поседује свој хоризонт очекивања, али и да постоји хоризонт очекивања читалачке публике – од њених најширих слојева, па до тзв. *повлашћених* или максимално компетентних читалаца (критичара, теоретичара, књижевних историчара). Уколико је неко дело неког аутора ближе овим хоризонтима, утолико се лакше прихвата и валоризује, но уколико је удаљено од њих, уколико постоји естетичка дистанца, онда такво дело тешко остварује комуникацију

1 Нав. дело, 31-33.

са сопственом садашњошћу али се нада будућности као истински изазов.“ (стр. 156-157). То само значи да нам преимућство временске дистанце и обиље епоха, праваца и формација којима обилује та временска дистанца (укључујући и нашу актуелну сцену) која нас дели од стваралаштва извесног књижевника, односно предмета нашег проучавања, нуди могућност књижевно-историјског и/или књижевно-критичког (пре)вредновања. Време (да не кажем, историја) често пружа ткиво за реинтеграцију неког до тада маргинализованог списатеља, и открива га у духу нове традиције, која је у његово доба била незамислива, или просто неприхватљива, нераспрострањена. Стога се итекако може говорити и о друштвеном и културном, па и о цивилизацијском домену књижевне маргине (шта је у датом историјском тренутку прихватљиво или пријемчивије, а шта не), јер он дословно представља њене *рубове*, њене *ивице*, без којих би књижевност остала мртво море. Често они који су на рубу виде даље него они ушушкани у центру масе, и управо се са ивице скаче у непознато и прелази у сферу новог. То није *бунштовништво без разлога*, већ трагање за новим, другачијим – револуционари нису никада били истомишљеници актуелног стања.

Лепота разабрања и тумачења књижевности почива управо у њеној моћи да се изнова и другачије открива, а то исто и Сава Дамјанов нуди за историју књижевности. Да ли је могуће прићи јој са неке друге стране и уместо мислиоца открити нешто друго; може ли осмица из другог угла да изгледа као знак за бесконачно? Уврштавање Кодера у студијски програм или пак, проучавање песништва Лазе Костића у кључу поетике симболизма свакако представља доказ да је Дамјанов на правом трагу. Чињеница да сада студенти књижевности и млади истраживачи са подједнаком важношћу читају *Дневник* Лазе Костића или нпр. стваралаштво Драгутина Илића, чија је драма *После милијон година* написана шест година пре првог „званичног“ СФ дела, Велсове *Временске машине* (!), је свакако добрим делом заслуга проф. Дамјанова. Осим студија и есеја о поменутих, па и многим другим писцима, овај проучавалац и трагалац приредио је за штампу и објавио многа дела која су могла остати посве заборављена, а самим тим и непозната карика у ланцу историје српске књижевности. Сигурна сам да би научна књижевна заједница, али и читалачка публика у многоме остали ускраћени за својеврсно „задовољство у тексту“.

Са друге стране, такав либералнији и луциднији, смелији приступ изучавању традиције српског књижевног стваралаштва свакако има одјека међу студентима овог професора, који се огледа

у лепоти откривања књижевно-културног наслеђа, дивоти разабирања посебности одређених књижевних дела и слободе да се, понукани, упусте у самосталну евалуацију књижевне традиције. Примарни импулс критичке провокације представља, у духу истинског менторства, само истраживачко исходиште за будућа промишљања млађих генерација – мајеутичко иницирање за даље пропитивање ригидности Историје, за проверу неприкосновености Учитељице живота. Да ли је тако заиста и у књижевности?

Друга целина пак демонстрира ту ширу перспективу проучавања познатих српских писаца као скуп експертизе једног универзитетског професора, савременог читалачког искуства и постмодерног књижевног ствараоца. У овим огледима Дамјанов илуструје своју тежњу да се (историји) књижевности приступа не као беспоговорном арбитру, већ као бескрајном пољу величанствених фигура и дела нашег културног наслеђа. Многе од ових студија су саопштене на научним скуповима и књижевним симпозијумима, налазе се по зборницима радова, те тако поседују свој легитимитет у књижевно-научној заједници, а у ширем смислу и културној средини, који неки критичари покушавају да им одузму или пак умање. Но, Сава Дамјанов неизоставно зна да коначан суд о неком делу не даје спорадична критика, већ читалачка публика.

Стога ћу на крају само поменути последње поглавље ове књиге које уоквирује поетичку интенцију аутора, а носи наслов *Историја читања као историја српске књижевности и културе* (вероватно једина историја читања Срба), где Дамјанов изражава веру у модерног читаоца, како по питању књижевне прошлости, тако и у вези са литерарном садашњицом. Предмет његових студија је увек *poeta doctus*, али питање је да ли данас постоји и одговарајући *lector doctus*, који је истински арбитар о томе шта је књижевна маргина, и онај који ће можда једнога дана реинтегрисати некадашњу периферију у основну традицијску линију.

Ако се то пак и не деси, Дамјанову увек остају његови вечни сапутници Поезија, Ерос и Хаос, чинећи лакоћу постојања бар мало подношљивијом: „А аутор тог прозног со(м)нета кажњен је у књижевству србском јер је непријатељу одао да је све подложно Осмеху (посебно љупком, женском!); или (ПОД)смеху, који је (па)раван Греху; илити самом Смеху, који мудросери и фарисеји сматрају површном работом (јер немају везе са Животом!)...“ (*Историја као айокриф*, Агора, Зрењанин, КЦ Новог Сада, стр. 190).